

EGLĖ PAŠKEVIČIŪTĖ-KUNDROTIENĖ
Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

Moterys ir Lietuvių mokslo draugija

Skiriama Lietuvių mokslo draugijos 110-ies metų sukakčiai

Anotacija. Žvelgiant į XX a. pr. politinį, socialinį, kultūrinį kontekstą, išsilavinusi moteris (t. y. bent jau baigusi gimnaziją) buvo retenybė. Tad moterų priklausymas 1907 m. įkurtai Lietuvių mokslo draugijai (toliau – LMD) bei veikla joje tampa dėmesio vertu dalyku. Straipsnyje siekiama atskleisti, ką moterys veikė Mokslo draugijoje, parodyti jų vietą LMD struktūrose, nuveiktus darbus, puoselėjant mokslą ir kultūrą.

Esminiai žodžiai: Lietuvių mokslo draugija; moterys; išsilavinimas; mokslas; kultūros paveldas; komisija.

Keywords: Lithuanian Scientific Society; women; education; science; cultural heritage; commission.

Įvadas. Daugiau kaip prieš šimtmetį įkurta Lietuvių mokslo draugija pastaruoju metu tirta įvairiais aspektais [42; 28; 7; 3; 33]. Ne kartą buvo tiriamas atskirų jos narių indėlis į mokslą, kultūrą, švietimą. Besidomint Lietuvių mokslo draugija (toliau – LMD), ypač žvelgiant į jos narių sąrašus [49, 45–63; 28, 221–270], negalima nepastebėti, kad vieną penktadalį jos narių sudarė moterys. Dažnu atveju pasitaiko kelios Draugijos narės ta pačia pavarde. Kilo mintis pasidomėti plačiau, ką gi moterys veikė LMD – ar buvo tik statistės, įsirašiusios kaip prijauciančios aktyviai brolių, tėvų, vyrų veiklai, ar galima įžiūrėti jų savarankišką vaidmenį LMD.

XIX a. antroje pusėje lietuvių tautoje ir visuomenėje vyko svarbūs procesai. Viena vertus, represyvi carinės Rusijos priespaudos politika, pasireiškusi spaudos draudimu, religinių ir pilietinių laisvių suvaržymais, kita vertus, susidarė sąlygos ne tik dvarininkams, bet ir kitų luomų atstovams lengviau siekti išsilavinimo. Prasidėjęs tautinis sąjūdis pamažu perėjo iš kultūros į politikos lygmenį. Lietuvių mokslo draugija tarsi sujungė šiuos abu aspektus. Netrukus Lietuvoje kilo ne tik judėjimai dėl tautos laisvių ir teisių, bet ir moterų judėjimai. Anksčiau nei kitur, Lietuvoje moterys pasiekė savo tikslus gauti balsavimo teises ir dalyvauti politikoje. Moterų emancipacijos klausimas pastaraisiais dešimtmečiais sulaukia tyrėjų dėmesio [26; 37]. Tokiomis aplinkybėmis darosi įdomu pažvelgti ir į moterų vaidmenį vienoje iš daugelio kultūros ir švietimo draugijų – LMD. Rengiant šį straipsnį buvo panaudotas lyginamasis aspektas – palyginta, kiek moterų, priklausiusių LMD, įtraukta į žinynus „Ižymios moterys“ [25], „Garsios Lietuvos moterys“ [6], „Žymieji XX amžiaus Lietuvos mokslininkai“ [51] ir „Pirmūnės akademikės“ [38], kiek atskiriems asmenims skirtose monografijose akcentuojamas konkretaus asmens indėlis į LMD. Pirmajame žinyne [25] aprašomos 55 moterys, iš jų 21 priklausė LMD. Jame galima rasti trumpas šių moterų biogramas. Jose dažniausiai nenurodoma apie priklausymą LMD, pasitenkinama trumpais biografijos bruožais. Tai buvo platesnės informacijos ieškojimo pradžia. Ypač padėjo nurodytos abi pavardės – mergautinė ir po santuokos. Dažnu atveju interneto svetainėse

ne taip paprasta rasti ryškiau į istoriją neįėjusių asmenų duomenis, tad žinynas tapo parankiniu tikslinant informaciją. Knygoje „Garsios Lietuvos moterys“ [6] aprašoma 50 moterų, iš kurių devynios buvo LMD narės.

Apie žymias moteris netrūksta monografijų [5; 44; 29; 2; 45] ar jų veiklos ypatybėms atskleisti skirtų atsiminimų [47; 41] (ypač išskirtini seserų Janulaityčių [4; 1]). Juose galima rasti tam tikrų faktų ar detalių, tačiau dažnu atveju apie veiklą LMD užsimenama fragmentiškai, ji nėra detalizuojama. Tyrimo objektu pasirinkta moterų veikla LMD. Kodėl nagrinėjama būtent Lietuvių mokslo draugija? Juk jau kūrėsi pirmosios partijos, atsirado legali periodinė lietuviška spauda, veikė legalios mokyklos. Kas paskatino moteris dalyvauti mokslinės draugijos veikloje?

Moterų dalyvavimo viešojoje erdvėje XX a. pradžioje kontekstas. Moterys, kiek įmanoma, siekė aukštojo mokslo ar bent jau išsilavinimo. Šiuo atžvilgiu lietuvių moterys, palyginti su Europos ar net Rusijos moterimis, buvo atsidūrusios nedėkingoje situacijoje. Lietuva, būdama Rusijos imperijos Šiaurės Vakarų kraštas, patyrė daug suvaržymų, ypač švietimo srityje. Kaip pažymi tyrėjai, XIX a. 7–8 deš. valdžios suformuluotos nuostatos dėl mergaičių švietimo sistemos su neesminėmis korekcijomis išliko iki pat 1905 m., kai pradėjo ryškėti nauji tautinės politikos kontūrai. Po 1905 m. buvo suteikta daugiau galimybių tautinėms bendrijoms steigti pradines mokyklas, o vidurines laisvai steigti galėjo tik stačiatikiai ir judėjai [37, 151–153]. Tokiomis aplinkybėmis kalbėti apie aukštąjį išsilavinimą įgijusias lietuves moteris galima beveik kaip apie išimtis. Todėl moterų dalyvavimas ir veikla LMD tampa dėmesio vertu objektu. Iki XX a. pradžios moterys galėjo rinktis tik dvi profesijas – būti mokytojomis arba gydytojomis. Kad suvoktume moterų išsilavinimo siekį, pažvelkime į skaičius. Lietuvoje esančiose gimnazijose besimokančių mergaičių skaičius siekė per tūkstantį: 1903 m. Vilniaus mergaičių gimnazijoje mokėsi 455 mokinės, Kaune 446, Šiauliuose 277 [37, 224–225]. Dar kažkiek mokėsi Lenkijos, Latvijos ar Rusijos gimnazijose. Tačiau tai tik bendras mergaičių skaičius; kiek iš jų buvo lietuvių, iš dalies pasako tikyba (bet į šį skaičių patenka ir, pvz., lenkaitės): 1903 m. Vilniaus mergaičių gimnazijoje buvo 118 katalikų (25,9 %), Kaune – 73 (16,3 %), Šiauliuose – 95 (35,1 %) [37, 224–225].

Kaip jau minėta, moterims buvo galimybė gauti pedagoginį arba medicininį išsilavinimą. Marija Alseikaitė-Gimbutienė apie savo motiną Veroniką Janulaitytę-Alseikienę yra pasakiusi: „Kai dar Lietuvoje motinos savo vaikų nuo skverno bijodavo paleisti, mano mama jau studijavo mediciną Šveicarijoje, Vienoje, baigė studijas Berlyno universitete medicinos daktaro laipsniu“ [1, 13]. Ji buvo pirmoji moteris lietuvė, baigusi Berlyno Aleksandro ir Vilhelmo Humboltų (Alexander und Wilhelm Humboldt) universitetą (1908 m.). Kalbant apie pirmąsias moteris mokslininkes pabrėžtina, kad neretai jos anksčiau ar vėliau įsitraukė į LMD veiklą. Tarp pirmųjų lietuvių gydytojų moterų matome ir priklausiusias LMD: pati pirmoji, dar 1892 m. baigusi Ciuricho universitetą, – Barbora Burbaitė (vėliau Eidukevičienė); jau minėta V. Janulaitytė-Alseikienė; Bronė Galkytė-Bylienė (1910 m. baigė Berlyno universitetą); Vanda Mingailaitė-Tumėnienė (1911 m. baigė Berno universitetą, vėliau tapo pirmąja moterimi profesore). Vos po dešimtmečio, 1920 m., Kaune pirmajame medicinos kurse iš 28 studentų medikų buvo 12 moterų [8, 28–29].

Moterys kiek įmanoma siekė aukštojo mokslo ar bent jau išsilavinimo. Jų nebetenkino užsidarymas namuose, pakito vyrų ir moterų tarpusavio santykiai. Šitai pastebi ir prof. habil. dr. Vytautas Juozas Uzdila, kalbėdamas apie Gabrielės Petkevičaitės-Bitės pažiūrų ir veiksmų kaitą XIX–XX a. sandūroje: „[...] pati Bitė linkusi daugiau kalbėti apie lietuvių moters, visų pirma inteligentės, pabudimą ir tautinį susipratimą, o ne vien apie jos kovą su vyrais dėl lygių teisių ir galimybes dalyvauti aktyvioje visuomeninėje proletarės veikloje“ [48, 17]. Manytina,

jog ir kitas lietuves moteris tautinis mokslinis darbas traukė ne tiek dėl emancipacijos, kiek dėl galimybės realizuoti save.

Tokiame besikeičiančiame tautos, visuomenės, šeimos modelių kontekste atsiranda galimybė moterims plačiau veikti. Kodėl būtent LMD? Kaip nurodo tyrėjai, ši Draugija atliko savotišką vienijantį vaidmenį: 1) telkė įvairių sričių ir profesijų žmones, 2) savo veiklą kreipė kultūros paveldo išsaugojimo linkme [7, 29]. Moterys dalyvavo pačiame LMD kūrimo darbe, vėliau prisidėjo prie kitų reikšmingų veiklų.

Moterys LMD struktūrose. Kaip žinome, LMD steigiamieji darbai užtruko – nuo sumanymo XIX a. 9 deš. iki jo įgyvendinimo praėjo keli dešimtmečiai [33, 61]. Konkretūs įgyvendinimo darbai prasidėjo 1905 m. Tų metų rugpjūčio 29 d. (rugsėjo 11 d.) Vilniaus miesto salėje vyko LMD steigėjų susirinkimas. Jame buvo išrinktas komitetas Draugijos įstatams parengti. Tarp steigiamajame susirinkime dalyvavusio 21 asmens buvo ir Sofija Pšibiliauskienė bei Ona Vileišienė [31, 26]. Kadangi LMD įstatus Vilniaus gubernatorius patvirtino tik 1907 m., tai Draugija į steigiamąjį susirinkimą galėjo susirinkti tik kovo 25 d. (balandžio 7 d.). Tą dieną Vilniaus „Kanklių“ salėje 12 steigėjų savo parašais patvirtino Draugijos įkūrimą, dar 21 asmuo iš dalyvavusių sutiko tapti nariais. Tarp pirmųjų narių matome Eleną Gediminienę-Klausutienę-Beržanskienę (kartu su vyru), daktarę Barborą Burbaitę ir Vandą Chrząstauskaitę. Į susirinkimą atvykti negalėjo, tačiau atsiuntė raštišką pageidavimą būti LMD nariais 42 asmenys, tarp jų – Gabrielė Petkevičaitė-Bitė. Susirinkime svečio teisėmis dalyvavo ir į Draugiją įstojo Emilija Brašytė, Lazdynų Pelėda¹, Emilija Vileišienė, Sofija Landsbergaitė, Apolonija Petkaitė [49, 7]. Kaip nurodo tyrėjai, į LMD valdybą ar komitetą moterys niekada nepateko. Per pirmuosius 20 gyvavimo metų įvyko 19 visuotinių susirinkimų, tiek pat kartų rinkta valdyba, įvyko 233 posėdžiai. Valdyboje buvo 52 asmenys ir nė vienos moters. Kitose LMD struktūrose matome ir moterų dalyvavimą.

Moterys dalyvavo visuotiniuose susirinkimuose, kartais patekdavo į kokios komisijos veiklą. Pavyzdžiui, 1919–1920 metams į Revizijos komisiją, be Vaclovo Biržiškos ir Konstantino Stašio, išrinkta ir Adelė Diržytė. Tą pačią dieną slapto balsavimu buvo renkamas ir 9 narių Draugijos komitetas 1919–1920 metams. Kortelėms skaičiuoti buvo išrinkta komisija: Petras Rimša, K. Stašys, Emilija Valterytė. Į LMD komitetą buvo iškelti 22 kandidatai, tarp kurių matome ir Vandą Tumėnienę (gavo 20 balsų), Marę Žmuidzinavičienę (2 balsus), Bronislavą Biržiškienę, A. Diržytę, dr. Veroniką Alseikienę (po 1 balsą). Tačiau moterims patekti į LMD aukščiausius valdymo organus neužteko balsų [16, 243]. Į revizijos komisiją 1921 m. išrinkta Zuzana Stašienė [18, 476], 1922 m. – Viktorija Landsbergienė ir Elena Valavičiūtė [19, 480]. Z. Stašienė į revizijos komisiją buvo renkama keletą kartų – 1925, 1927, 1929 m. [20, 659]. Pagrindinis šios komisijos tikslas – prižiūrėti finansinius Draugijos reikalus.

LMD aukščiausias valdymo organas buvo Komitetas, kuriame dominavo vyrai. Dar kartą į Komitetą 1922–1923 m. tarp kitų buvo pasiūlyta ir Klara Šepetienė (gavo 2 balsus) [19, 481], o 1932 m. kandidatė į valdybą išrinkta Marija Čėnytė [22, 280]. Beje, 1932 m. minint Draugijos 25-metį, visuotiniame susirinkime dalyvavo ir trys nariai steigėjai – kun. dr. Juozapas Stankevičius, kun. dr. Antanas Viskantas ir Emilija Vileišienė, o iškilmingo posėdžio sekretoriais buvo išrinkti Emilija Kriksčiukaitytė ir Vincentas Martinkėnas [22, 280]. Kitais metais moterims taip pat buvo suteikta garbė: Emilija Vileišienė pirmininkavo 1933 m. visuotiniame LMD susi-

1 LMD narių sąrašuose taip ir nurodoma – Lazdynų Pelėda, literatė. Tikėtina, kad LMD veikloje dalyvavo būtent Sofija Pšibiliauskienė (ne Marija Lastauskienė), tai liudija posėdžių kronikos.

rinkime, o sekretoriavo Konstancija Juknevičienė ir Aleksandras Birinčikas [23, 281]². Tačiau darbas revizijos komisijoje, vadovavimas posėdžiams ar sekretoriavimas buvo labai fragmentiškas. Moterys save geriau įprasmino kituose LMD darbuose, ypač finansiškai remdamos Draugijos veiklą ar rinkdamos ir puoselėdamos tautinį bei kultūros paveldą. Reginai Sidzikauskienei kartą patikėta iš dalyvaujančių LMD susirinkime asmenų rinkti aukas teatro reikalams ir taip prisidėti prie teatro komisijos (vadovas Stasys Šilingas) veiklos [15, 238].

Moterys dalyvavo atskirų komitetų arba sekcijų veikloje. Atskirai bus aptarta Pedagogų bei Medikų komisijų veikla ir moterų indėlis joje.

Kaip žinome, per LMD visuotinius susirinkimus buvo aptariamai ne tik Draugijos veiklos reikalai, bet ir klausoma referatų – pranešimų. Moterų darbas čia irgi buvo tik epizodinis. Vyrauja nuomonė, kad moterys pranešimų nerengė [27, 48], vis dėlto kelis pavyko rasti. Konstancija Skirmuntaitė 1909 m. buvo kviečiama skaityti pranešimo apie Mindaugą, o S. Čiurlionienė 1911 m. susirinkime skaitė referatą „Lietuvių kalbos stovis ir jos reikalai“, po metų – „Daktaras Vincas Pietaris“ [10, 142; 11, 296]. LMD nariai taip pat turėjo galimybę išgirsti ir K. Skirmuntaitės referatą „Apie Adomo Mickevičiaus genealogiją“, kurį perskaitė Antanas Smetona [12, 453]. Kai kurių sumanymų nebuvo suspėta įgyvendinti. Pavyzdžiui, 1914 m. LMD norėjo pažymėti Kristijono Donelaičio jubiliejų, referatus parašyti buvo pakviesti Kazimieras Būga, Petras Leonas ir S. Čiurlionienė, bet iki visuotinio susirinkimo jie nespėjo pasirengti [13, 610].

Moterys kultūros paveldo saugojime darbe. Moterys draugiją ypač rėmė medžiagiškai: rinko tautosaką, aukojo Draugijos archyviui. 1908–1909 m. aukotojai buvo Jonas Basanavičius, dr. Vladas Nagevičius, Aleksandras Burba, Tilžės draugija „Birutė“, kunigai Tumosa, Rudokas, Juozas Tumas; Šlapoberskis, Moigys, Tomas Žilinskas, prof. Eduardas Volteris, Martynas Kukta, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Felicija Bortkevičienė, M. Cedrowska [31, 8]. Šie žmonės savo aukomis padėjo pagrindą LMD muziejui.

1909 m. Liudvika Didžiulienė atsiuntė 150 dainų – Antano Nito 1854–1856 m. ir L. Nitaitės surinktą tautosaką [42, 24].

III visuotiniame susirinkime paminėtos LMD bibliotekai aukojusios moterys: G. Petkevičaitė-Bitė – 3 veikalus (11 tomų), dr. Bronislava Gedminaitė – 114 veikalų (140 tomų), K. Skirmuntaitė – 2 veikalus (4 tomus), Ona Kuprienė, Matilda Šveikauskienė, Jadvyga Juškytė – po 1 veikalą [9, 438].

1910–1911 m. tarp LMD bibliotekos aukotojų matome Katrę Burbienę, paaukojusią 17 knygų (21 tomą) [10, 142]. Kitais metais bibliotekai aukojo dr. Elžbieta Daunoravičiūtė – 14, Matilda Olekienė – 11 (19 tomų) veikalų [12, 453]. Per pirmąją veiklos dešimtmetį biblioteka turėjo 16 547 įvairaus turinio veikalus (apie 20 000 tomų) [15, 226]. 1918–1919 m. LMD bibliotekai paaukota nemažai knygų. Aukotojos – Felicija Bortkevičienė (13 veikalų), Barbora Žižytė (7; 8 tomus), kunigaikštienė Magdalena Radvilienė iš Minsko dovanojo knygų lotynų (45 tomus), anglų (146 tomus), prancūzų (165 tomus), lenkų (749 tomus), vokiečių ir rusų kalbomis (po 2 tomus), iš viso – 1 109 tomus [16, 242].

Kai Jungtinėse Amerikos Valstijose buvo renkamos aukos LMD namų statybai, moterys bei jų organizacijos svariai parėmė šią idėją finansiškai. Po 100–200 ir daugiau dolerių paaukojo dr. Joana Baltrušaitienė iš Pitsburgo, Sofija Kaškevičienė iš Niujorko, Čikagos moterys lietuvių. Po ilgų diskusijų, remiantis LMD įstatais, visi aukotojai tapo LMD nariais-labdariais [13, 603–604].

2 Tai buvo bene vienintelis kartas, kai moteris pirmininkavo LMD visuotiniam susirinkimui. Prieš tai tik 1914 m. visuotinio susirinkimo metu trečiame posėdyje vietoje išvažiuojančio Kazio Griniaus susirinkimo vicepirmininke išrinkta Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė [13, 610].

Po lenkų okupacijos ypač suvaržius lietuviybės veiklą Vilniuje ir daugumai inteligentų persikėlus (ar priverstiems persikelti) į Kauną, aktyvi LMD veikla nusilpo. Apsiribota kone vien bibliotekos, archyvo bei muziejaus kaupimu ir tvarkymu. 1923–1924 m. biblioteka gavo iš dr. V. Alseikienės 5 veikalus (6 tomai), o į LMD muziejų iš Filomenos Grincevičiūtės gautas tik vienas lietuviškas kiklikas [20, 658]. 1930 m. biblioteka praturtėjo – gauti 2 188 veikalai (2 266 tomai). Gausiai jau nebe pirmą kartą biblioteką parėmė F. Grincevičiūtė – padovanojo 324 veikalus (338 tomus), Marė Žukauskaitė – 129, B. Žižytė – 83, Alina Vileišienė – 42, Marė Prancūzevičiūtė – 17 veikalų. Į archyvą iš p. Rybinskaitės buvo gautas rankraštis apie lietuvių draugijas Rygoje, iš F. Grincevičiūtės rankraštis apie žemės ūkį; muziejui R. Sidzikauskienė paaukėjo vario ir sidabro pinigų, F. Grincevičiūtė – nuotraukų (savo namų, Vinco Kapsuko, vieno knygnešio) [21, 461]. Dar po kelerių metų vėl matome tas pačias pavardes.

Nors naudojimosi biblioteka ir muziejumi apimtys buvo nedidelės, vertintas kiekvienas, kuriam buvo svarbūs LMD sukaupti kultūros paveldo turtai. Gal todėl randame pažymėta, jog 1921–1922 m. istorijos archyve sukauptais dokumentais disertacijai apie Žemaičių vyskupystės įsteigimą naudojos p. Marija Andziulytė, Fribūro universiteto studentė [19, 480]. Beje, ji 1923 m. tapo pirmąja lietuve istorijos mokslų daktare [43, 33].

1930 m. LMD bibliotekai paaukėjo šios moterys: p. Hanuškevičienė – inžinieriaus Vladislavo Neverdausko palikimo paveldėtoja – 160 knygų (2 530 tomų), Marija Šlapelienė – 55 knygas (56 tomus), F. Grincevičiūtė – 10 knygų, Emilija Neverauskienė – 2 knygas, St. Jablonska – 1 knygą. Į archyvą F. Grincevičiūtė paaukėjo medžiagos apie Povilą Višinskį, Mykolą Romerį ir kitus – 6 rankraščius, Hanuškevičienė – redakcijos „Litwa“ archyvo 1 skrynią rankraščių. Muziejui E. Neverauskienė pateikė 21 šventą paveikslėlį, M. Šlapelienė – 3 savo knygyno fotografijas, F. Grincevičiūtė – 7 žinomų asmenų – P. Višinskio, Žemaitės, Marijos Pečkauskaitės ir kitų – fotografijas [21, 464–465].

Daug LMD rėmė Vileišiai: Petras Vileišis paaukėjo numizmatikos rinkinių, nupirko Vinco Pietario biblioteką, taip pat svariai prisidėjo Antanas ir Jonas Vileišiai bei nenuilstamoji Emilija Vileišienė. Paskutinė E. Vileišienės parama LMD gerai atsispindi padėkos rašte 1932 m. liepos 15 d.: „Lietuvių mokslo draugijos valdyba nuoširdžiai Tamstai dėkoja už paaukottus draugijai: 1) knygų ir laikraščių – 14 maišų, 2) archyvo medžiagos – 1 maišą, 3) du skulptūros kūriniu – „Artojas“ ir „Tigrai“ ir 4) du briedžio ragu. Smulkus bibliotekos ir archyvo aukų sąrašas bus padarytas vėliau ir pasiūstas Tamstai“ [35; 3, 41].

1934 m. konstatuojamas LMD bibliotekos, archyvo ir muziejaus rinkinių pagausėjimas [24, 284–287]. Ir šįkart nemažas moterų indėlis: kraštotyros medžiagą rinko ir LMD muziejui perdavė E. Miliauskaitė, V. Kardelytė, O. Janulevičiūtė, Emilija Keinytė, Veronika Žižmaraitė. Biblioteką parėmė E. Vileišienė, B. Žižytė, Aldona Liobytė, M. Šlapelienė, p. Blaževičienė. Išskirta, kad kai kurios paaukėjo po kelias dešimtis knygų (tarp jų matome ir E. Vileišienės pavardę). Archyvas padidėjo 19 rinkinių, tarp aukotojų – B. Žižytė ir E. Vileišienė. Muziejui aukėjo 32 asmenys: Ieva Lingiūtė (buvusi J. Basanavičiaus tarnaitė), p. Baužytė, B. Žižytė dovanojo Pelesos bažnyčios planą ir 2 Lietuvos karininkų ženklukus, M. Šlapelienė – 24 atvirutes, vaizduojančias lietuvių draugijų veiklą, mokytoja Bruzgulevičiūtė – 6 audeklo skiautes, F. Grincevičiūtė – įvairių pinigų (iš viso 64 vnt.), Sofija Seliukaitė – 4 metalinius pinigus.

Yra žinoma, kad LMD bibliotekai ir archyvo bei muziejaus rinkiniams tvarkyti buvo samdomi darbuotojai. Esant galimybei buvo samdomas knyginkininkas ar bibliotekininkas. Dažniausiai šios pareigos tekdavo vyrams, bet retkarčiais prisidėdavo ir moterys. LMD rinkinius saugodavo sargai: nuo 1919 m. balandžio 1 d. buvo pasamdyta Draugijos nuolatinė tarnaitė Ona Murelienė, kuri dirbo iki 1921 m. spalio 12 d., o nuo 1921 m. spalio 17 d. iki 1932 m. Draugijos tarnaitės pareigas ėjo I. Lingiūtė. Draugijos rinkiniams tvarkyti buvo samdomi darbininkai,

pavyzdžiui, Bronislava Biržiškienė rašė kortelių katalogą [49, 40] (pasamdyta 1908 m. gruodžio 19 d., o Draugijos nare tapo tik 1919 m.). Žinoma, kad 1932–1933 m. LMD vyresniojo bibliotekininku dirbo Alfonsas Bielinis, o kaip jo talkininkai darbavosi Pranas Razmukas ir Stanislava Pakulaitė (į LMD įsitraukusi 1929 m.) [31, 14]. Vėliau, 1934 m., S. Pakulaitė užėmė skaityklos tarnautojos ir periodikos tvarkytojos pareigas [24, 283].

Pedagogų komisija. Vadovėlių komisijos veikla ir vadovėlių leidyba. Vienas iš svarbiausių Draugijos uždavinių buvo aprūpinti besikuriančią Lietuvos mokyklą tinkamais vadovėliais. Jau nuo 1910 m. didelis dėmesys buvo skiriamas vadovėliams parengti ir išleisti. LMD viena iš ryškiausiai matomų veiklų ir buvo Vadovėlių komisijos darbai. 1911 m. buvo sudaryta komisija vadovėlių konkursams rengti, į kurią pateko Feliksas Damijonaitis, Julija Damijonaitienė bei S. Čiurlionienė [10, 139]. Po metų patvirtinta naujos sudėties komisija vadovėlių konkursui organizuoti: Juozas Kairiūkštis, Juozas Vokietaitis, S. Čiurlionienė, Vincas Palukaitis, Juozas Damijonaitis [11, 304; 40, 20]. 1911 m. liepos 13 d. buvo išrinkta Pedagogų komisija, kurioje dirbo ir S. Čiurlionienė [10, 143]. Apie LMD leistus vadovėlius plačiai rašyta [20; 39; 33; 40].

Šalia planingai vykdomos vadovėlių leidybos buvo ir kitų leidybos sumanymų. Pavyzdžiui, Kristina Untulienė skyrė Draugijai 140 rub. kaip dovaną už knygelės apie higieną, dorą ir blaivybę parašymą [13, 605]. Buvo paskelbta apie premiją, tačiau šia tema neparašyta veikalų, kuriuos būtų galima išleisti.

1918 m. sausio 29 d. Komisiją sudarė pirmininkas A. Smetona, sekretorius Augustinas Janulaitis, kalbos redaktorius Petras Klimas; nurodoma, kad vertėjai galėtų būti Juozas Pajaujis, Antanas Rucevičius bei Elžbieta Matulionytė [34]. Tarp naujai išleistų vadovėlių matome Klaros Šepetienės *Vokiečių kalbos skaitymus* [16, 241].

1920–1921 m. visa LMD ir Vyriausiojo komiteto veikla buvo sutelkta į vadovėlių leidybą. Tais metais išleista kelios dešimtys vadovėlių, pavyzdžiui: K. Šepetienės *Vokiečių kalbos skaitymai* (III dalis), K. Šepetienės *Žodynėlis (Vokiečių kalbos skaitymų III dalies priedas)*. Rengiami spaudai buvo K. Šepetienės *Vokiečių kalbos skaitymai* (I dalis), Onos Kairiūkštienės *Lietuviškų raštų rankų darbams rinkinėlis*, B. Biržiškienės *Грамматика русского языка*, L. Augėvičienės *Rusų literatūros istorijos vadovėlis* [19, 473–474]. Deja, šie vadovėliai nebuvo išleisti. Pasikeitus aplinkybėms, kitais metais išspausdinti tik penki vadovėliai, tarp jų K. Šepetienės *Vokiečių kalbos skaitymų* IV dalis bei tos pačios autorės *Vokiečių kalbos žodynėlis* [19, 473]. LMD leidybinė veikla jau aprašyta, o išleisti vadovėliai suregistruoti [20; 30; 33, 39].

Kalbant apie vadovėlių ir apskritai apie LMD leidybą, negalima nepaminėti leidinių platinimo. Bene didžiausias nuopelnas čia teko Marijos Piaseckaitės-Šlapelienės (vėliau – Marijos ir Jurgio Šlapelių) knygynui.

Šlapelių knygyno reikšmė. Pirmasis LMD leidinys buvo pradėtas rengti dar prieš Draugiją įregistruojant. Antraštiniame lape buvo parašyta: „Lietuvių Tauta. Laikraštis skiriamas lietuvių praeities ir dabarties tardymui. Redaktorius ir išleidėjas dr. J. Basanavičius. Knyga I.“ Kitoje lapo pusėje skelbimas: „Lietuvių Tauta išėina Vilniuje du tris kartus per metus, neapribotame laike pagal medžiagos surinkimą knygomis po 100–200 puslapių storumo. Kaina metams 3, užsienyje 5 rub. Atskiros knygos po 1–1,5 rub. parsiduoda „Lietuvos“ P. Vileišio ir Piaseckaitės-Šlapelienės knygynuose Vilniuje.“ Pastarasis knygynas taip pat leido įvairius leidinius, atspaudus iš *Lietuvių tautos*, pavyzdžiui, Petro Avižonio [33, 31, 41–60].

Buvo numatyta, kad autorių paprašius ir jiems sutikus padengti ne mažiau kaip pusę išlaidų, būtų skelbiami *Lietuvių tautoje* spausdintų straipsnių atspaudai, kurie ne visada buvo pažymimi *Lietuvių tautos* spaudu kaip LMD leidiniai, dauguma išėjo kaip atskiros knygutės [27, 94].

Šlapelių knygynas prekiaavo ir LMD vadovėliais, nes didžiąją jų dalį gaudavo komisiniam pardavimui. Reikia priminti, jog tuo metu knygynui teko ir kitokios funkcijos, ne tik pardavimas. Pavyzdžiui, knygas „aptaisyti“, t. y. parinkti joms viršelius turėjo knygynas, paskui išlaidas įtraukdavo į knygos savikainą. Savo lėšomis knygyninkai turėjo įrišti ir LMD leidžiamus vadovėlius, pavyzdžiui, knygrišyklos savininko Eduardo Aleksandrovičiaus 1918 m. sąskaitytoje M. Šlapelienės knygynui matome, kad už P. Klimo *Skaitymai kalbos pamokoms* 500 egz. įrišimą M. Šlapelienė sumokėjo 175 rub. [52, 318].

Knygynui teko atsakyti ir už platinamų knygų turinį – baigiantis karui vokiečiai konfiskavo Mykolo Biržiškos dainas, nes ten rado dainų prieš vokiečius. Knygynas tuo pačiu buvo lietuviybės centras – jame buvo galima sutikti J. Basanavičių ar kitus to meto inteligentus. Knygynas siuntė leidinius ir į tuometinę Lietuvą. 1918–1920 m. M. Šlapelienės knygynas, turėdamas nemažas prieškarinių leidinių atsargas, platindamas naujus LMD vadovėlius atliko didelį kultūros ir švietimo darbą – padėjo aprūpinti literatūra pradžios mokyklas ir gimnazijas bei jų bibliotekas, prisidėjo kuriant nepriklausomos Lietuvos švietimo sistemą [52, 318].

M. Piaseckaitės, vėliau – Marijos ir Jurgio Šlapelių knygynas, veikęs 1906–1945 m., atliko didelį šviečiamąjį darbą. Per keturis veiklos dešimtmečius, besikeičiant politinėms valdžioms, sulaukiant įvairių suvaržymų, knygynas sugebėjo tapti lietuviybės, švietimo ir mokslo centru, vieta, kuri „išliko lietuviybės oaze kitų tautų kultūrų apsuptyje, vieta, kur lietuviška knyga rado saugų prieglobstį“ [52, 347].

M. Šlapelienės veikla iš pažiūros Draugijoje lyg ir mažiau matoma, nereikšminga. Daugiausia ji susijusi su knygų užsakymu, spausdinimu, apmokėjimu už įvairius darbus, be abejo – platinimu. Tačiau šie svarbūs darbai „padidėja“, kai žvelgi į juos per išlikusią gausų Šlapelių archyvą. Čia kiekvienas lapelis liudija, kokią ilgą kelią nueidavo rankraštis iki spausdintos knygos, kaip knyga pasiekdavo atokiausius skaitytojus ne tik Vilniaus krašte ar Lietuvoje, bet ir už jų ribų.

Bibliografija. Beje, su Šlapelių knygynu susijęs ir bandymas leisti bibliografiją. 1912 m. LMD suvažiavime gydytojas, kalbininkas, aušrininkas Jonas Spudulis iškėlė mintį, kad *Lietuvių tautoje* būtina įvesti bibliografijos skyrių [27, 94]. Suvažiavime buvo karštai pasisakoma dėl bibliografijos skyriaus svarbos ir būtinumo. Buvo argumentuojama, jog bibliografiniai sąrašai naudingesni net už kai kuriuos straipsnius. Taip pat buvo keliama mintis, kad už bibliografijos rengimą reikėtų atsilyginti finansiškai. Tačiau šis klausimas nebuvo išspręstas. Prie jo sugrįžta 1915 m. birželį IX LMD suvažiavime [27, 107]. Jame atskiru klausimu svarstytas bibliografijos būtinumas. Zigmo Žemaičio manymu, šį klausimą reikią nukelti vėlesniam laikui, bent jau kol baigsis karas. P. Klimas buvo įsitikinęs, kad išsamios bibliografijos parengti esamu metu nesąjmanoma, tačiau galima ir reikėtų parengti nors pastarųjų 10-ies metų laikraščių bibliografiją. Kun. Mečislovas Reinys pareiškė, kad tokia bibliografija dubliuotųsi su M. Piaseckaitės-Šlapelienės leidžiamu knygyno katalogu, o mokslo bibliografijos išleidimas pareikalautų daug laiko ir išlaidų. Tada buvo nutarta parengti pirmojo dešimtmečio po spaudos atgavimo 1904–1914 m. išėjusių lietuviškų spaudinių bibliografiją ir ją išleisti LMD lėšomis. Darbas iš dalies buvo atliktas rengiant 10-ies metų spaudos atgavimo parodą. Tačiau trūko žinių apie Prūsijoje ir Amerikoje išleistus leidinius. Šį darbą atlikti buvo pavesta trims žmonėms per du mėnesius už 300 rub. atlygį. Kaip galima spręsti iš LMD kronikų, ir šis sumanymas nebuvo įgyvendintas [27, 94]. Susidariusią bibliografijos spragą iš dalies užpildė M. Šlapelienės knygyno katalogai. Tokiu būdu viena šeima – Šlapeliai – užėmė ne vieną svarbią LMD veiklos sritį.

Medicinos komisijos veikla. Gana aktyvi buvo Medicinos sekcijos veikla. 1911 m. penktajame visuotiniame Draugijos susirinkime iškelta mintis steigti medikų-farmaceutų sekciją

[3, 39]. Į ją buvo išrinkta 14 narių, tarp jų ir Bronislava Gedminaitė [Gediminaitė-Stauskienė], daktarė iš Dusetų, Elena ir Felicija Lukaševičiūtės – farmacininkės iš Utenos [10, 142]. Šiai komisijai vadovavo Draugijos pirmininkas dr. J. Basanavičius. Vėliau sekciją papildė gamtininkai. 1913 m. birželio 11 d. vyko jungtinės Medikų-farmaceutų-gamtininkų sekcijos posėdis. Dalyvavo 18 medikų, 4 farmaceutai, 2 dantistai. Tarp jų matome daktarę V. Alseikienę, tuo metu dirbusią Ukmergėje, Salomėją Banaitytę iš Kauno, dr. B. Gedminaitę, dantistę iš Kauno Zofiją Prapuolenytę [12, 452]. Deja, aktyvi ir visuomeniška dr. B. Gedminaitė, begydydama kitus, užsikrėtė dizenterija ir 1915 m. mirė.

1919 m. lapkričio 2 d. LMD Medicinos sekcijos narių susirinkime dalyvavo ir žinomos moterys medikės dr. V. Alseikienė, dr. V. Tumėnienė, dantistė M. Žmuidzinavičienė, rentgenologė A. Aleksiejūtė [16, 244].

Medikai skaitė referatus, leido žurnalą [33, 29–30]. Moterys, pasinaudojusios galimybe įgyti vieną iš prieinamų aukštojo mokslo sričių – mediciną, reiškėsi ne tik profesinėje srityje, bet ir telkėsi bendrai veiklai mokslo draugijoje.

Mokslo rėmimas. Parama buvo viena iš LMD moterų veiklos kryptių. Matėme, kaip moterys rėmė LMD biblioteką ar muziejų. Jos turėjo dar vieną veiklos sritį – pagalbą ir paramą mokslus einančiam jaunimui. Tiesa, jos tai darė ne kaip LMD narės, bet parama buvo svari ir turėjo įtakos ne vienam vėliau tapusiam žymiu visuomenės ar politikos veikėjui. Bene pirmiausiai į mokslo rėmimą įsitraukė dvi savamokslės (t. y. gavusios tik namų mokymą, bet neįgijusios aukštojo mokslo diplomų) – G. Petkevičaitė-Bitė ir J. Juškytė-Širšė, 1893 m. įkūrusios „Žiburėlio“ draugiją gabiam, bet neturtingam mokslus einančiam jaunimui remti³. Aktyviausios „Žiburėlio“ draugijos narės buvo Felicija Bortkevičienė, Marija Žmuidzinavičienė, Emilija Gruzdytė ir kitos. Draugija sušelpė daug būsimų garsių Lietuvos žmonių – menininkų, profesorių, visuomenininkų, ministrų: Joną Biliūną, Žemaitę, Adomą Varną, Kazį Būgą, Kiprą Petrauską, Ernestą Galvanauską, Povilą Matulionį, Petrą Avižonį, Vincą Kudirką ir kitus [53]. Norėdama išmokslinti gausią šeimą, Liudvika Didžiulienė paliko namus Lietuvoje ir įsikūrė Latvijoje, kur ne tik leido į mokslus savo vaikus, bet ir išlaikė lietuvių pensioną, t. y. rūpinosi apgyvendinti ir pamaitinti lietuvių gimnazistus. Didžiulės pagarbos verta LMD narių Kairiūkščių šeima, leidusi į mokslus visus aštuonis savo vaikus. Neturtinga, gausi atžalų Janulaičių šeima pasirūpino, kad mokslus išeitų ne tik trys broliai, bet ir jaunėlės seserys (Veronika ir Julija). Saliamono Banaičio šeimoje taip pat visi vaikai baigė mokslus. Visų nė neišvardysi. Galima tik stebėtis nusistatymu ir pasiryžimu, kai Šiaulių teisininko Kazimiero Venclausko žmona, be dviejų savo vaikų, išlaikė visą pulką našlaičių. Teisininkas tam neprieštaravo, tik prisakė, kad vienu metu būtų išlaikoma ne daugiau kaip 30 žmonių. Iš viso Venclauskai į gyvenimą išleido per šimtą našlaičių. LMD narė dvarininkė Emilija Venclovavičienė taip pat šelpė mokslus einantį apylinkių jaunimą. Tolimas giminaites Vandą Mingailaitę ir Oną Brazauskaitę rėmė ne tik gimnazijoje, bet ir siekiant aukštojo išsilavinimo. O kur dar nepailstamoji Vilniaus lietuvių „karalienė“ E. Vileišienė, prižiūrėjusi ir išlaikiusi bendrabučius?! Parama mokslus einančiam jaunimui – dažnai sunkiai išmatuojama, bet prasminga ir palikusi ryškų pėdsaką LMD narių veikla.

Profesinė sudėtis. Šį aspektą kiek aptarėme kalbėdami apie atskirų LMD sekcijų veiklą. Senuosiuose LMD narių sąrašuose šalia vardo ir pavardės nurodomas jo užsiėmimas, kur jis gyvena bei kada įstojo į Draugiją [32]. Vėliau apsiribojama tik kai kurių žymesnių profesijų santrumpa

3 Beje, LMD narė J. Juškytė – nepelnytai pamiršta tautos atgimimo visuomenininkė, pedagogė, spaudos darbuotoja. Stovėjusi vienoje gretose ir dirbusi išvien su J. Basanavičiumi, V. Kudirka, P. Višinskiu, J. Jablonskiu, J. Šliūpu, Žemaitė, G. Petkevičaitė, Vaižgantu ir kitais, atlikusi savo misiją tautiškai kultūriname darbe, ji tyliai nuėjo į užmarštį.

bei įstojimo data [28, 221–270]. Išskirtos šios moterų profesijos: mokytojos, auklėtojos, gydytojos, farmacininkės, ligoninės darbuotojos, literatės, spaudos darbuotojos, bibliotekininkės ir artistės (!). Taip pat pažymėta narių socialinė padėtis: valdininkas, ūkininkas, dvarininkas, studentas. Žvelgiant profesiniu aspektu, sąlygiškai daugiausia LMD narių buvo mokytojų. Dalis moterų buvo baigusios aukštuosius kursus Rusijoje, Lenkijoje ar kitur, dalis gavusios gerą išsilavinimą gimnazijose. Tyrėjai yra atkreipę dėmesį, kad net spaudos draudimo laikais 39% daraktorių sudarė moterys [26, 38]. LMD narių sąrašuose moterų, kurios nurodė mokytojos profesiją, yra apie 50. Skaičius apytikslis, nes kai kurios moterys profesijos nenurodė, bet iš veiklos žinome apie jų pedagoginį ar kitos priskirtos – kad ir literačių ar spaudos darbuotojų – darbą; pavyzdžiui, L. Didžiulienė – dvarininkė, literatė, Mintaujoje išlaikė bendrąją ir rūpinosi mokiniais. 6 moterys nurodė auklėtojos arba bendrabučio vedėjos profesiją. Literatėmis užsirašė apie 10 moterų – tai žinomos rašytojos Žemaitė, Lazdynų Pelėda, G. Petkevičaitė-Bitė, K. Skirmuntaitė, Ona Pleirytė-Puidienė, Julijona Kairiūkštienė (Wichert), L. Didžiulienė, kiek mažiau žinoma Julija Pranaitytė; o, pavyzdžiui, Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė save priskyrė ne literatėms, bet mokytojoms. Spaudos bendradarbiomis nurodė esančios F. Bortkevičienė, Marcelė Kubiliūtė, Elena Brazaitytė-Trzebinskienė, Steponė Mošinskaitė. Iš moterų, palikusių ryškesnį pėdsaką pedagogikos istorijoje, galima išskirti vadovėlių autorės: jau minėtą S. Čiurlionienę, B. Biržiškienę, K. Šepetienę; kitos, kaip antai Marė Šimanskaitė, lietuvių kalbos vadovėlius pritaikė lenkiškoms mokykloms. Ikimokyklinio ugdymo srityje pasižymėjo šios LMD narės: Marija Nemeikšaitė – pirmųjų vaikų darželių įkūrėja Šiaulių krašte, pedagogė, redaktorė; E. Gruzdytė-Putvinskienė – Kelmėje įsteigusi vaikų darželį ir Kelmės švietimo draugiją. Toms mokytojoms, kurios dirbo ne Vilniuje, teko provincijoje keisti pedagoginę sistemą, naujai organizuoti ugdymo procesą: Elena Laumenskaitė (Baronienė) dirbo Utenoje, Aldona Didžiulytė-Kazanavičienė – Panevėžyje. Su menu ir menų mokymu susijusios Emilija Palevičiūtė (Čibirienė) – pianistė, pedagogė; Sofija Moisiejevienė (Užumeckaitė) – baletmeisterė; viena iš profesionalių teatro aktorių Stanislava Jakševičiūtė-Venclauskienė aktyviai dalyvavo Latvijos lietuvių visuomeninėje bei teatrinėje veikloje, šelpė besimokantį jaunimą, užaugino daugiau kaip 100 našlaičių [36]. Stebina kai kurių moterų profesiniai šuoliai nuo meno prie teisės: Paulina Valavičiūtė [50] mokėsi Maskvos konservatorijoje, vėliau mokytojavo, karo metu rūpinosi Voroneže lietuvių mergaičių bendrabučiu, pabaigusi muzikinę karjerą ėmėsi studijuoti teisę ir ją baigė. Ypač išskirtinė asmenybė yra Malvina Valeikienė (Šaukelytė / Šokelytė) – ji mokėsi muzikos pas P. Valavičiūtę ir S. Venslauskienę Rygoje, vėliau dirbo mokytoja Rusijos lietuvių mokyklose, 1920 m. Giedraičiuose atidarė valdišką 4 klasių mokyklą ir joje mokytojavo. Už lietuvišką veiklą lenkų okupuotame krašte buvo netgi nuteista sušaudyti, bet pabėgo į Kauną. 1927 m. už savo veiklą buvo apdovanota kariniu Vyčio kryžiaus ordinu. Vėliau Kaune dirbo mokytoja [46].

Socialinis, politinis ir tautinis pjūvis. Jei pažvelgtume į LMD narių gretas socialiniu aspektu, joje rastume įvairiausių sluoksnių atstovų. Socialinė kilmė XIX a. antroje pusėje darėsi ne tokia svarbi. Vedybos tarp skirtingų luomų jau nieko nestebino. Kilmė LMD neturėjo įtakos, pačios moterys taip pat stengėsi jos nepabrėžti. Kilmė turėjo kiek reikšmės nebent tik išsilavinimui ir visuomeninei veiklai – dauguma moterų, baigusių gimnaziją ar universitetą, buvo iš bajorų ar dvarininkų; bet ir kitoms atsirado naujų galimybių: B. Burbaitė buvo iš turtingų valsietiečių, o seserys Janulaitytės turėjo savarankiškai užsidirbti mokslams. LMD narėmis tapo kuniškaištienė Gediminienė-Klausutienė-Beržanskienė, žemaičių bajoro dukra E. Gruzdytė-Putvinskienė, bajoraitė, už grafo ištekęsusi Emilija Bytautaitė-Šilingienė, nusigyvenusio bajoro dukra Žemaitė, buvusios bajoraitės Povickaitės – F. Bortkevičienė ir J. Okuličienė, valstietė L. Nitaitė, ištekęsusi už bajoro Didžiulio, ir daug kitų pavyzdžių, kai socialinei kilmei nebuvo teikiama

reikšmės. LMD nariams kilmė nevaikino jokio vaidmens, galbūt kai kam ji buvo geresnių galimybių pradžia, sudarė geresnes profesinės veiklos sąlygas, materialinis užtikrinimas leido atsidėti visuomeniniam, tautiniam ar kitam darbui.

LMD moterys buvo įvairių politinių pažiūrų – nuo kairiųjų iki dešiniųjų. Lietuvoje, kitaip nei daugumoje Europos šalių, moterys gana anksti ir aktyviai įsitraukė į politinę veiklą. XX a. pradžioje Europoje partijoms priklausė tik 2–3 % moterų, o Lietuvoje matome kitokius skaičius, pavyzdžiui, Lietuvos demokratų partijoje 1902–1912 m. buvo 9,23 % moterų (iš 65 narių 6 moterys) [26, 40]. Demokratų partijos gretose matome šias LMD nares: F. Bortkevičienę, Teresę Goesytę, E. Gruzdytę-Putvinskienę, J. Mikuckytę-Višniskienę, G. Petkevičaitę-Bitę. Palyginti ryškiau LMD buvo atstovaujama Lietuvos socialdemokratų partijai. Jai priklausė B. Biržiškienė, F. Grincevičiūtė, J. Okuličienė, J. Tomkytė-Damijonaitienė, E. Brazaitytė-Trzebinskienė, J. Biliūnienė-Matjošaitienė, Ona Leonaitė-Kairienė, Liudvika Vienožinskaitė-Purėnienė. Paradoksalu, bet LMD moterys buvo „susijusios“ ir su komunistine veikla: B. Burbaitė ištėkėjo už Prano Eidukevičiaus, o Didžiulienės dukra Vanda – už Vinco Mickevičiaus-Kapsuko. F. Grincevičiūtė ir F. Bortkevičienė taip pat ne kartą per Kankinių kasą (slaptą politinių kalinių šelpimo organizaciją) gelbėjo įkalintus komunistuojančius lietuvius, pavyzdžiui, jau minėtąjį V. Kapsuką.

Krikščionių demokratų partijai priklausė Magdalena Galdikienė ir Aleksandra Jurašaitytė, o tautininkų – Jadvyga Tūbelienė.

Nors politiniu požiūriu LMD narių gretos buvo nuo kraštutinių kairių iki visai nepartinių, prijauniančių politinei veiklai, reikia pažymėti, kad LMD veikė vieningai – nepastebima ryškesnių atskirų politinių srovių jos viduje. Tik kai buvo sprendžiami svarbūs visai valstybei politiniai reikalai – renkama Lietuvių Tautos Taryba 1917 m. ar Steigiamasis Seimas 1920 m., matome atskirų LMD narių moterų aktyvų dalyvavimą politikoje, bet tai neturėjo įtakos jų veiklai Mokslo draugijoje.

Pažymėtina, kad lietuviškai mokslo draugijai priklausė kelios moterys, kurios nebuvo lietuvės, bet savo darbais įnešė svarų indėlį į LMD. Bene žymiausia – Klara Wilcke-Šepetienė, gimusi Latvijos vokiečių šeimoje, evangelikė, ištėkėjusi už kunigo Jono Šepečio. Ji parengė praktiškai visus LMD leistus vokiečių kalbos vadovėlius, skaitymų knygas bei žodynėlius, Pirmojo pasaulinio karo metu mokytojavo Voroneže, Martyno Yčo lietuvių gimnazijoje. Kita iš Latvijos kilusi LMD narė – Zuzana Alunan-Stašienė, taip pat germanistė, mokytoja, blaivybės propaguotoja, LMD revizijos komisijos narė. Iš nelietuvių LMD tarpe matome ir Juliją Wichert-Kairiūkštienę, Aloizą Paškevič (pimoji Stepono Kairio žmona) bei K. Skirmuntaitę, kuri vadino save lenkiškai kalbančia lietuve (kaip, beje, ir F. Grincevičiūtė).

Norėta tik atkreipti dėmesį, kad LMD buvo nevienalytė socialiniu, politiniu, tautiniu ar konfesiniu požiūriu, bet jos viduje nesiformavo atskiros srovės. Pagrindinis tikslas visada buvo moksliskai kultūriškai tautinis darbas ir moterys pagal galimybes svariai prisidėjo prie LMD tikslų įgyvendinimo.

Išvados. Žvelgiant į XX a. pr. politinį, socialinį, kultūrinį kontekstą, išsilavinusi moteris (t. y. bent jau baigusi gimnaziją) buvo retenybė. Tad moterų priklausymas LMD ir jų veikla joje jau pati savaime tampa dėmesio vertu objektu. Moteris, įgijusias aukštąjį išsilavinimą, galima skaičiuoti dešimtimis. Vienas iš LMD tikslų buvo vienyti lietuvius, tad natūralu, kad kartu su vyrais, broliais, tėvais į LMD stėjo ir moterys. Jų skaičius – 266 iš 1412 (t. y. penktadalis) narių per visą laikotarpį.

Nors į LMD aukščiausius valdymo organus – komitetą ir valdybą – moterys niekada nepateko, tačiau jas matome tarp kandidatų. Neretai moterys LMD struktūroje ėjo revizijos komisijos, narių pareigas, skaičiuodavo balsus, tvarkė LMD biblioteką, archyvą. Ypač reikšmin-

gas moterų indėlis remiant LMD finansiškai, aukojant eksponatus muziejui, bibliotekai. Išskirtinis vaidmuo čia tenka Emilijai Vileišienei, dažnai minima ir Filomena Grincevičiūtė. Moterys aktyviai dalyvavo LMD medikų bei pedagogų komisijose. Tarp pedagogų išskirtinai pasižymėjo vadovėlių autorės Sofija Čiurlionienė bei Klara Šepetienė, tarp medikų – Vanda Tumėnienė.

Žvelgiant socialiniu aspektu LMD priklausė įvairios moterys – nuo turtingų dvarininkaičių iki paprastų darbuotojų (ligoninės seselių, ūkininkaičių), nuo bajoraičių iki turtingų (ar nelabai) valstiečių. Žvelgiant profesiniu aspektu LMD pirmauja mokytojos, po to – gydytojos, literatės ir spaudos darbuotojos. Yra ir retesnių profesijų – kelios artistės bei pora teisininkių. Pagal politines pažiūras LMD gretose rasime socialdemokratių, liaudininkių, tautininkių, krikščionių demokratių ir visai su politika nesusijusių moterų.

Moterų vaidmuo LMD nebuvo epizodinis. Vienareikšmiškai jos būrėsi į Mokslo draugiją ne kaip statistės, o ėjo įgyvendinti savo tikslų bei siekių, pagal aplinkybes atliko moksliškai tautiško darbo misiją. Pirmasis pasaulinis karas, po jo – lenkų okupacija Vilniaus krašte labai smarkiai paveikė Lietuvos politinį, kultūrinį, socialinį gyvenimą. Todėl per karą ir po 1920 m. aktyviausias LMD moteris matome kituose darbuose: Draugijoje nukentėjusiems nuo karo šelpiti, o vėliau ir grynai moteriškose organizacijose – Lietuvių katalikių moterų veikloje ar profesinėje, pavyzdžiui, Lietuvos gydytojų ar Mokytojų, veikloje.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

1. Alseikienė, Veronika. *Daktarės Veronikos Alseikienės prisiminimai ir laišškai*. Sudarytoja Kornelija Jančauskaitė. Vilnius: [Žaltvykslės knygos], 2010. 334 p. ISBN 978-9986-06-350-6.
2. Aničas, Jonas. *Antanas ir Emilija Vileišiai: gyvenimo ir veiklos bruožai*. Vilnius: Alma littera, 1999. 477 p. ISBN 9986-02-794-2.
3. Aničas, Jonas. Lietuvių mokslo draugija ir Vileišiai. In: *Vilniaus kultūrinis gyvenimas: draugijų reikšmė, 1900–1945*. [Sudarytoja Alma Lapinskienė]. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008, p. 35–42.
4. Biliūnienė Matjošaitienė, Julija; Lukšienė, Meilė. *Laiko prasmės*: [Julijos Biliūnienės Matjošaitienės atsiminimai: dukters pasvarstymai: medžiaga besiformuojančios lietuvių inteligentijos mentalitetui suvokti]. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004. 541 p. ISBN 9955-475-86-2.
5. Būtėnas, Julius. *Gyvenusi kitiems*: apybraiža apie Feliciją Bortkevičienę. Kaunas: Aušra, 1993. 157 p. ISBN 9986-407-01-X.
6. Butkuvienė, Anelė. *Garsios Lietuvos moterys: XIV–XX a. pirmoji pusė*. Vilnius: Baltos Lankos, [2007]. 358 p. ISBN 978-9955-23-065-6.
7. Čiužauskaitė, Ilona. Lietuvių mokslo draugija ir Juozas Tumas-Vaižgantas. In: *Vilniaus kultūrinis gyvenimas: draugijų reikšmė, 1900–1945*. [Sudarytoja Alma Lapinskienė]. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008, p. 25–34.
8. Galkutė, Gražina. Pirmosios lietuvių gydytojos. *Mokslas ir gyvenimas*, 1982, nr. 3, p. 28–29.
9. Iš Lietuvių mokslo draugijos kronikos. III-sis visuotinis Lietuvių Mokslo Draugijos susirinkimas Vilniuje liepos 10 d. 1909. *Lietuvių tauta*, 1910, kn. 1, d. 2, p. 433–445.
10. Iš Lietuvių mokslo draugijos kronikos. V-sis visuotinis Lietuvių Mokslo Draugijos susirinkimas Vilniuje liepos 12/25–15/28 d. 1911. *Lietuvių tauta*, 1911, kn. 2, d. 1, p. 132–142.
11. Iš Lietuvių mokslo draugijos kronikos. VI-sis visuotinis Lietuvių Mokslo Draugijos susirinkimas 1912. *Lietuvių tauta*, 1913, kn. 2, d. 2, p. 294–305.
12. Iš Lietuvių mokslo draugijos kronikos. VII-sis visuotinis Lietuvių Mokslo Draugijos susirinkimas Vilniuje 1913. *Lietuvių tauta*, 1914, kn. 2, d. 3, p. 444–454.
13. Iš Lietuvių mokslo draugijos kronikos. VIII-sis visuotinis Lietuvių Mokslo Draugijos susirinkimas Vilniuje 1914 birželio 11–14 d. *Lietuvių tauta*, 1919, kn. 2, d. 4, p. 602–612.

14. Iš Lietuvių mokslo draugijos kronikos. XI-sis visuotinis Lietuvių Mokslo Draugijos susirinkimas Vilniuje 1917 metais birželio 17–19 dienomis. *Lietuvių tauta*, 1921, kn. 3, d. 1, p. 214–223.
15. Iš Lietuvių mokslo draugijos kronikos. XII-sis visuotinis Lietuvių Mokslo Draugijos susirinkimas Vilniuje 1918 metais spalio 2–4 dienomis. *Lietuvių tauta*, 1921, kn. 3, d. 1, p. 223–239.
16. Iš Lietuvių mokslo draugijos kronikos. XIII-sis visuotinis Lietuvių Mokslo Draugijos susirinkimas Vilniuje 1919 metais lapkričio 1–3 dienomis. *Lietuvių tauta*, 1921, kn. 3, d. 1, p. 239–245.
17. Iš Lietuvių mokslo draugijos kronikos. XIV-sis visuotinis susirinkimas Vilniuje gruodžio 26–27 d. 1922 metais. *Lietuvių tauta*, 1921, kn. 3, d. 1, p. 245–250.
18. Iš Lietuvių mokslo draugijos kronikos. XV-sis visuotinis Lietuvių Mokslo Draugijos susirinkimas Vilniuje lapkričio 23–25 dienomis 1921 metais. *Lietuvių tauta*, 1923, kn. 3, d. 2, p. 472–477.
19. Iš Lietuvių mokslo draugijos kronikos. XVI-sis visuotinis Lietuvių Mokslo Draugijos susirinkimas Vilniuje gruodžio 26–27 dienomis 1922 metais. *Lietuvių tauta*, 1923, kn. 3, d. 2, p. 471–481.
20. Iš Lietuvių mokslo draugijos kronikos. Lietuvių Mokslo Draugijos XVIII-sis visuotinis susirinkimas Vilniuje kovo 15 d. 1925 metais. *Lietuvių tauta*, 1925, kn. 3, d. 3, p. 656–659.
21. Iš Lietuvių mokslo draugijos kronikos. XXII-sis visuotinis susirinkimas Vilniuje lapkričio 1–2 d. 1930 metais. *Lietuvių tauta*, 1932, kn. 4, d. 3, p. 460–466.
22. Iš Lietuvių mokslo draugijos kronikos. [XXIII-sis visuotinis susirinkimas Vilniuje 1932 metais gegužės 7–8 dienomis]. *Lietuvių tauta*, 1936, kn. 5, p. 280–281.
23. Iš Lietuvių mokslo draugijos kronikos. [XXIV-sis visuotinis susirinkimas Vilniuje 1933 metais birželio 11 d.]. *Lietuvių tauta*, 1936, kn. 5, p. 281–282.
24. Iš Lietuvių mokslo draugijos kronikos. XXV visuotinis LMD susirinkimas 1934 gegužės 26 d. Vilniuje. *Lietuvių tauta*, 1936, kn. 5, p. 282–287.
25. *Įžymios Lietuvos moterys: XIX amžiaus antroji pusė – XX amžiaus pirmoji pusė*. Parengė Dalia Marcinkevičienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1997. 222 p. ISBN 9986-19-288-9.
26. Jurėnienė, Virginija. *Lietuvių moterų judėjimas XIX amžiaus pabaigoje – XX amžiaus pradžioje*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2006. 290 p. ISBN 9986-19-895-X.
27. Jurginis, Juozas. Lietuvių mokslo draugija. In: *Iš lietuvių kultūros istorijos*. T. 8, *Mokslo, kultūros ir švietimo draugijos*. Vilnius, 1975. P. 37–118.
28. Juzefovičius, Romas. *Lietuvos humanitarų mokslo organizacijos (1918–1940)*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2007. 270 p. ISBN 9778-9986-638-92-6.
29. Karmalavičius, Ramutis. *Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė: epocha, idealai, kūryba*. Vilnius: Vaga, 1992. 365 p.
30. Kazlauskienė, Rūta; Paškevičiūtė-Kundrotienė, Eglė. Lietuvių mokslo draugijos leidinių bibliografija. *Lietuvos mokslų akademijos žinios*, 2007, nr. 3(46), p. 43.
31. *Lietuvių mokslo draugija, 1907–1940* = Lithuanian Scientific Society, 1907–1940: paroda [Lietuvos nacionaliniame muziejuje], 1997 12 17 – 1998 02 02. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 1997. 79 p.
32. Lietuvių mokslo draugijos nariai. *Lietuvių tauta*, 1932, kn. 4, d. 3, p. 380–397; *Lietuvių tauta*, 1914, kn. 2, d. 3, p. 455–465.
33. *Lietuvių mokslo draugijos paveldas Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje*: bibliografijos rodyklė. Sudarė Eglė Paškevičiūtė-Kundrotienė. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, 2014. 130 p. ISBN 978-9986-498-63-6.
34. *LMD vadovėliams leisti komisijos redakcijos posėdžių protokolai, rašyti A. Janulaičio ir P. Klimo*. LMAVB RS, F29-97, lap. 2.
35. *LMD valdybos 1932 m. liepos 15 d. raštas Emilijai Vileišienei*. LMAVB RS, F240-15, lap. 7.
36. Lopienė, Regina. Motinos meilė: Stanislava Jakševičiūtė-Venclauskienė. In: *Lietuvaite: žymios XX a. Lietuvos moterys: konferencijų medžiaga*. [Atsakingoji redaktorė Ona Voverienė]. Vilnius: Lietuvos moterų lyga, 1998, p. 59–61.
37. Mastianica, Olga. *Praverus namų duris: moterų švietimas Lietuvoje XVIII a. pabaigoje – XX a. pradžioje*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2012. 341 p. ISBN 978-9955-847-62-5.
38. Pakštienė, Janina. *Pirmūnės akademikės*. Chicago, Ill.: Shallna, 1980. 200 p.
39. Paškevičiūtė-Kundrotienė, Eglė. LMD leidybinė veikla. *Mokslo ir technikos raida*, 2009, t. 1, nr. 1, p. 124–138.

40. Pukienė, Vida. Lietuviškų vadovėlių rengimas ir leidyba 1905–1918 metais. *Istorija*, 1999, t. 40, p. 19–22.
41. Putvinskienė, Emilija. *Atsiminimai: medžiaga istorijai*. Šiauliai: Saulės delta, 1995. 135 p.
42. Seselskytė, Adelė. Lietuvių mokslo draugijos vaidmuo Vilniaus kultūriniame gyvenime. In: *Vilniaus kultūrinis gyvenimas, 1900–1940 m.* [Sudarytoja Alma Lapinskienė]. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 18–27.
43. Sliesoriūnas, Feliksas. Marija Andziulytė-Ruginienė – pirmoji lietuvių istorijos mokslų daktarė. *Istorija*, 1999, t. 40, p. 30–37.
44. Subačius, Liudas. *Aplenkusi laiką: Felicija Bortkevičienė, 1873–1945*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010. 155 p. ISBN 978-609-425-023-1.
45. Telksnytė, Milda; Račkaitis Vygandas. *Kaip lašas mariose...: biografinė apybraiža apie pirmąją lietuvių beletristę moterį, švietėją, knygnešių globėją Liudviką Didžiulienę-Žmoną*. Vilnius: Petro ofsetas, 2004. 209 p. ISBN 9955-534-68-0.
46. Trakymienė, Ramunė. Malvina Valeikienė – karinio Vyčio kryžiaus ordino savanorė. *Respublika* [interaktyvus], 2012 sausio mėn. 14 d. [žiūrėta 2017 m. birželio 1 d.]. Interneto prieiga: http://www.respublika.lt/lt/naujienos/kultura/portretai/malvina_valeikiene_karinio_vycio_kryziaus_ordino_kavaliere/.
47. Tumėnienė-Mingailaitė, Vanda. *Mano atsiminimai*. Chicago, Ill.: išleista autoriaus lėšomis, 1957. 174 p.
48. Uzdila, Juozas Vytautas. Gabrielės Petkevičaitės-Bitės pagarbų požiūris į šeimą ir moterį. In: *Gabrielė Petkevičaitė-Bitė: laikmetis, žmonės, aplinka*: (mokslinė konferencija 2001, Panevėžys). [Sudarytoja ir konferencijos medžiagos redaktorė Genovaitė Astrauskienė]. Panevėžys: [UAB „Nevėžio sp.“], 2002, p. 9–25.
49. Valaitis, Antanas. *Iš Lietuvių mokslo draugijos istorijos*: [25-mečiui L. M. D. darbo]. Perspaudas iš: Lietuvių tauta, kn. 4, sąs. 3. Vilnius, 1932. 63 p.
50. Valavičiūtė, Paulina (1890–1944). In: *Zarasų rajono savivaldybės viešosios bibliotekos Krašto žinynas* [interaktyvus] [žiūrėta 2017 m. birželio 1 d.]. Interneto prieiga: http://www.krastotyra.zvb.lt/lt/krastieciai_1/valaviciute_paulina_1890_-1944.html.
51. Voverienė, Ona. *Žymieji XX amžiaus Lietuvos mokslininkai*. Vilnius: Mokslo aidai, 2009. 637 p. ISBN 978-9955-591-63-4.
52. Žukas, Vladas. *Marijos ir Jurgio Šlapelių lietuvių knygynas Vilniuje*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000. 463 p. ISBN 5-420-01457-2.
53. „Žiburėlis“, padėjęs išaugti Lietuvos inteligentijai. *Veidas.lt* [interaktyvus], 2013, liep. 19 [žiūrėta 2017 m. birželio 1 d.]. Interneto prieiga: <http://www.veidas.lt/%E2%80%9Eziburelis%E2%80%9C-padejes-isaugti-lietuvas-inteligentijai>.

EGLĖ PAŠKEVIČIŪTĖ-KUNDROTIENĖ

Women and the Lithuanian Scientific Society

Summary

The Lithuanian Scientific Society (hereinafter – LSS) was active between 1907 and 1940 and which is considered to be a predecessor to the Lithuanian Academy of Sciences. LSS was established during difficult times for Lithuania: publishing in Latin characters was prohibited between 1864 and 1904; the State was divided among different provinces of the Czarist Russia. Particularly constrained education and activity of Societies empowered the members of the LSS to cherish, foster and record achievements in science and culture, and to be active in the national scientific work.

Looking back to the beginning of the XX century's political, social and cultural context, a rare woman had secondary education in Lithuania, and women with high educations could be counted only by tens. LSS associated women with different education experience – self-taught, having vocational (most often educational or medical) education, the first writers and even doctors of science. Out of almost 1500 members during the whole period of activity of the LSS 1/5 of them were women. Although women were never elected to the top management's positions but they performed other important duties: they were members of audit commission, secretaries during the sessions, were maintaining LSS's library, archive, and museum. Financial support to the Society, donations to the museum's exhibits and the library was a significant input by women. Exceptional role in this regard goes to Mrs. Emilija Vileišienė.

More distinguished women can be found among the members of the LSS's Educators Commission – the authors of the textbooks Mrs. Sofija Čiurlionienė and Mrs. Klara Šepetienė. Among the medics – role of Mrs. Vanda Tumėnienė was more visible.

Looking professionally, first of all women teachers, then doctors, writers and women working in the publishing were leading ones at the LSS. Among more rare professions were first professional artists and a few lawyers. Social environment in the beginning of the XX century was not as important as earlier, therefore members of the LSS were wealthy and noble women as well as women peasant and city workwomen. Social environment partially determined women's education. To study they had to go to the Western Europe and this required sufficient financial funds. Among LSS members we can found the first women doctors of science in medicine – Ms. Burbaitė, sisters Janulaitytė and they came from peasants.

It can be stated that women's role in the LSS was not episodic. They joined the scientific society not as extras but because of their goals and aspirations to be implemented. They performed the mission of the national scientific work the best they could. Later after the political situation changed in 1918 in Lithuania, the nature of the LSS's activity also started changing and LSS' women can be seen working in different scientific fields.

Įteikta 2017 m. liepos mėnesį